

М.І. Дземан

Науково-виробничий центр
ТОВ «ЕРБІС», ПП «Лабораторія
ЕРБІС», м. Київ

МАТЕРІАЛИ ЩОДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ КЛІНІЧНОГО ВИКЛАДАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТІ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА (частина 6, подання 1: визначний уродженець Корсунщини професор-інтерніст К.Г. Трітшель)

Резюме. У статті подано матеріали історичної розвідки щодо організації в Університеті св. Володимира клінічного викладання внутрішньої медицини та заснування Київської школи терапевтів. У першому поданні її шостої частини акцентовано увагу на родоводі, науково-педагогічній та організаційній діяльності професора-терапевта Карла Генріховича Трітшеля.

Ключові слова: професор Карл Генріхович Трітшель, Корсунь-Шевченківський, Університет св. Володимира, клінічне викладання, традиції.

У XIX сторіччі найчисельнішу київську наукову школу внутрішньої медицини було створено заслуженим ординарним професором-терапевтом Університету св. Володимира, доктором медицини Карлом Генріховичем Трітшелем (Tritschel, Karl — 04.11.1842-11.08.1914 за старим стилем) [1-5]. Це перший у Київській терапевтичній школі завідувач кафедри внутрішньої медицини, який вже був безпосередньо виплеканий у Київському Університеті св. Володимира [6-13]. Дуже шкода, та, на жаль, змушені визнати, що дійсно є підстави для зауваження про те, що в сьогодення київський лікар-гуманіст Карл Генріхович Трітшель майже забутий [14, 15]. Відтак і діяльність цього визначного київського професора-терапевта, гуманіста, енциклопедиста та громадського діяча досліджена недостатньо. Тож зробимо спробу ретельно висвітлити непересічні грані величавої постаті К.Г. Трітшеля та його багатосторонньої діяльності. Також окремо зупинимося на генезі становлення його непересічної особистості.

Звитязна діяльність Карла Генріховича припала на кінець XIX — початок XX сторіччя. На той час європейські наукові школи інтерністів (наприклад, Лейденська, Паризька, Віденська та ін.) вже

© М.І. Дземан

Карл Генріхович Трітшель

століттями рахували досвід своєї плідної діяльності та мали видатний реєстр вихованців із знаменними здобутками. Такою гіркою була ціна нашої бездержавності, за умов якої не могло навіть бути мови про заснування національних українських

організаційно-наукових інституцій. Пам'ятаємо ж, як повністю використавши весь модерний та потужний інтелектуальний потенціал Києво-Могилянської академії (зокрема, і в становленні російських національних вищих учбових закладів), самодержавство в 1817 році підступно й цинічно знищило і цей останній український національний вищий освітній заклад. Вперто намагаючись будь-якою ціною позбавити український освітній простір національних ознак, завойовник тотально його переформатовує. Тим часом високий загальний освітній рівень українців усупереч усім обставинам реалій Російської імперії надійно підтримувався міцною традицією церковно-приходських шкіл. Тож для подальшого визиску та й зрештою забезпечення самої можливості інтеграції в європейське освітнє співтовариство вимушено було засновано в XIX сторіччі університети в Харкові та Києві. Зрозуміло, що в кадровому забезпеченні діяльності новостворених імперією на українських теренах університетів політично вмотивовано перевага надавалась чужинцям. Відтак К.Г. Трітшель був дитиною саме тієї епохи. Він народжений та зріс в умовах лихої української реальності за російської імперської дійсності і є взірцевим прикладом максимальних меж та можливостей реалізації геніальної особистості за тих обставин.

Попри поширену думку про іноземне походження К.Г. Трітшеля [6-13, 16, 17] потрібно відмітити, що він у третьому поколінні (і це щонайменше) є уродженцем містечка Корсуня Канівського повіту Київської губернії [18] (сьогодні — Корсунь-Шевченківський райцентр Черкаської області). Карл народився 4 листопада 1842 році в лікарській родині Генріха Карловича Трітшеля, що мала відношення до нечисленної громади німецького походження українського містечка Корсуня. Поява в Корсуні німецької громади, імовірно, пов'язана із заснуванням на Корсунщині мануфактурного виробництва [19]. За одними даними, німці-колоністи були запрошені князем, власником Корсунського староства Станіславом Понятовським, у другій половині XVIII століття для налагодження суконної мануфактури, за іншими — власником Корсунського маєтку Павлом Петровичем Лопухінім на початку XIX століття. Однак остаточно назвати причину, як і час появи пруських підданих Tritschel-ів у Корсуні, не вдається. За архівними даними, тут свого часу ще жив дід Карла — Карл Генріхович [18]. Про матір Карла відомо, що Вікторія Афанасіївна походила з одного із знаних в Україні шляхетських родів Тарнавських [20], який мав на Корсунщині маєтки в селах Глушки й Кошмак [21, с. 609]. Саме панночці Вікторії відійшов спадковий маєток у с. Кошмаці [22, с. 41]. У Корсуні родина Трітшелів (їх прізвище в побуті було українізовано на Трушевські) Генріха й Вікторії мешкала неподалік

князівської лікарні в центральній частині міста [23, с. 366], територія їхньої садиби майже доходила до Богуславського цвинтаря. Та у всіх бібліографічних джерелах Карл Генріхович визначається як виходець «изъ иностранныхъ подданныхъ» протестантського (євангельсько-лютеранського) віросповідання [6, 7, 9, 11]. За цього знаменно, що Карл Генріхович не тільки народився в благодатному шевченковому краї, але й заповів закінчити свій життєвий шлях у Корсуні [24]. Його остання воля, як і цілковито пов'язана із Києвом звитяжна діяльність професора-терапевта, є дуже промовистими. Зрозуміло, що сьогодні, окрім як про фаховий рівень та гуманістичні переконання професора К.Г. Трітшеля, про інше говорити просто неможливо і несерйозно. Але за цього відмітимо беззаперечний факт — постать кожного науковця-дослідника і його «особиста творча лабораторія» формується в конкретних умовах та обставинах. Останні, зрозуміло, первинно визначаються природним та історичним простором «малої батьківщини». А Карл Генріхович, як переконливо свідчить його остання воля, був самовіддано залюбленим у свою «малу батьківщину». А там все так величаво дихає українською звитягою [19, 25-29]. Зрештою, бути незалюбленим у мальовничий шевченківський край і не пишатись його звитяжною історією є просто неможливим. Тож щоб належно зрозуміти вдачу та логіку життєвого поступу великого трудівника-будівничого Київської школи внутрішньої медицини професора-терапевта К.Г. Трітшеля, давайте спробуємо хоч на мить поринути у величаву атмосферу його «малої батьківщини».

Ось таким увіковічив Корсунь другої половини XIX сторіччя у своєму талановитому живописі відомий художник Орда Наполеон [26]. Зазначимо, що поряд із талановито зображеним ним у різних ракурсах палацом Понятовських-Лопухіних-Демидових, на початку XX століття іще стояла й оригінальна лютеранська каплиця. Знаходилась вона

Акварель Корсуня із видом на палац Понятовських-Лопухіних-Демидових та Преображенський собор. Вигляд із боку костьолу. 1870-1874 рр.

Місто. Корсунь-Шевченківський над річкою Рось. Резиденція князя Станіслава Понятовського, з 1799 р. — родинний маєток Лопухіних-Демидових, 80-ті роки XVIII ст. Літографія

на скелястому березі р. Росі на південному заході від палацу. Вона була збудована в 1835 році (автор проєкту невідомий) добропорядними корсунчанами німецького походження, які працювали в XIX столітті на суконній фабриці та на інших підприємствах міста. Загалом у 1861 році в Корсуні мешкало 135 лютеран. Каплицю зруйнувала велика повінь на Росі в 1942 році¹ [19, 25].

Корсунь-Шевченківський розкинувся обабіч мальовничої річки Рось. Він був заснований Ярославом Мудрим на її скелястих берегах далекого 1032 року. Корсунь став надійною фортецею для захисту південних кордонів Київської Русі від набігів тюркських кочівників. До середини XIII століття (поки не був зруйнований монголами) Корсунь — центр удільного князівства, вотчина Мономаховичів. Після витіснення татар з України в XIV сторіччі все Поросся входить до складу Великого Литовсько-Руського князівства. Згодом (у складі Речі Посполитої) його історія пов'язана із діяльністю українського князя та козацького гетьмана Олександра Вишневецького (українсько-литовський шляхтич герба Корибут із династії Гедиміновичів). 8 лютого 1585 року Корсунь згідно з нашим звичаєвим українським правом та засадами європейського самоврядування отримав статус міста із Магдебурзьким правом. На початку XVII сторіччя Корсунь стає полковим козацьким містом. 26 травня 1648 року

Хрест, присвячений полковникам Корсунського полку [https://neo777vitaha.livejournal.com/125783.html]

недалеко від нього відбулась звитязна Корсунська битва. В урочищі Горіхова Діброва польську армію, очолювану коронним гетьманом Миколою Потоцьким та гетьманом польним Марціном Калиновським, було вщент розгромлено. За наказом гетьмана Богдана Хмельницького в 1650 році був збудований Корсунський замок. Корсунь став однією із його резиденцій, і відповідно із ним пов'язано багато звитязних подій Гетьманської держави. Елітний Корсунський полк за Гетьманщини був найчисельнішим [28]. У Корсуні гетьман Б. Хмельницький мав власний будинок, і саме тут у 1551 році в Іллінській церкві він вінчався з Ганною Золотаренко. Брат Ганни — Іван Золотаренко свого часу (у 1652 році) був корсунським полковником. У часи визвольних змагань легендарний корсунський полк також очолювали оспівані в народних піснях уродженці бунтівної Галичини полковники Станіслав Морозенко (Станіслав-Нестор Мрозовицький) та Семен Височан. І корсунці шанують і бережуть пам'ять про всіх славних козацьких полковників. Після смерті Богдана Хмельницького в жовтні 1657 року в Корсуні на козацькій раді гетьманом було обрано Івана Виговського. У XIX сторіччі в Корсуні іще стояв Онуфріївський монастир, але зараз від обителі немає і сліду. Київський митрополит Діонісій Балабан після того, як Юрій Хмельницький склав булаву, саме в ньому в 1662 році здійснив чин його постригу в ченці. Не дивно, що славна козацька минувшина Корсуня вабила і як магнітом притягала Тараса Шевченка та його однодумців.

Кобзар неодноразово відвідував Корсунщину (у 1820-х, 1840-х роках та в 1859 році). Відомо, що Тарас Григорович, перебуваючи в Корсуні, часто гостював у троюрідного брата Варфоломія Шевченка. Розбурханий славною історією козацької минувшини він натхненно тут писав вірші і малював. Він гуляв алеями Корсунського парку та робив замальовки. У Корсунському парку до цього часу росте старий каштан, під яким

¹ Лютеранська каплиця була зведена в готичному стилі. Шестикутна в плані, зі стріластими віконними та дверними прорізами. По кутах прикрашена чотиригранними пілястрами, увінчаними башточками-донжонами. Посередині будівлі здіймалося чотиригранне шатро, на якому було встановлено хрест. По нижньому периметру шатра були розташовані трисекційні вікна стріластої форми. Вікна та двері були заklenі кольоровим склом. До вхідних дверей вели чотири мармурові сходи. Над дверима вказувалась дата будівництва: MDCCCXXXV (1835). Колір зовнішніх стін невідомий. Стіни всередині були побілені, без будь-яких прикрас. Посередині було встановлено мармуровий престол, на якому закріплено великий золотий хрест. З часом каплиця отримала неофіційну назву — каплиця графині Де ля Ферроне, на честь віконтеси Олександри Лаффероне — дочки найяснішої княгині Жанетти Іванівни Лопухіної.

Пам'ятний камінь із меморіальною табличкою на честь Кобзаря [https://vokrugsveta.ua/travel/korsun-shevchenkovskij-zhemchuzhnaya-laguna-v-tsentre-ukrainy-11-03-2017]

любив відпочивати український поет. Також зазначимо, що неподалік Корсуня в селищі Стеблів знаходиться родинне гніздо іще одного великого сучасника Карла Генріховича — українського письменника Івана Нечуя-Левицького [29]. У ньому розташований літературно-меморіальний музей письменника. А в самому Корсуні похований побратим Кобзаря Іван Максимович Сошенко. Він помер у цьому містечку козацької слави під час подорожі до рідного Богуслав в 1876 році [30].

Пам'ятний камінь із меморіальною табличкою і більш пізній надгробний пам'ятник — муза з палітрою і пензлями в руці над сувоєм із портретом на могилі І.М. Сошенка [https://procherk.info/direct/80-vivcharik/29889-vivcharik-jakbi-ne-bulo-soshenka-kim-buv-bi-shevchenko]

Ось у цьому казковому краї української звятиги народився та зростав Карл Генріхович. А вже після закінчення початкової школи в рідному Корсуні він вступає до знаменитої 1-ї Київської чоловічої гімназії. Її історія є знаковою для освітніх процесів в Україні, а витоки її становлення

Комплекс споруд Києво-Могилянської академії (ансамбль Братського монастиря) (квартал між Контрактовою площею, вулицями Г. Сковороди, Волоською та Іллінською) — пам'ятка історії (XVII-XX ст.) [http://www.pslava.info/Kyiv_KontraktovaPloscha_BratskyjMon,176509.html]

беруть свій початок від Києво-Могилянської академії. Трансформації, яких вона зазнала [31, 32], яскраво відтворюють підступний процес переформатування російським царатом українського освітнього простору. У 1809 році відповідно до загальноімперської шкільної реформи в Києві здійснюється переформатування Головного народного училища в гімназію. Проте переформатований освітній заклад і надалі територіально залишається в периметрі комплексу споруд Києво-Могилянської академії [33]. Та от 13 жовтня 1811 року «Особливим статутом» гімназія була віднесена до вищих навчальних закладів Російської імперії. Зрозуміло, що імперські чиновники саме від цієї дати і визначають відлік цього одного із кращих освітніх закладів України. А шкода! Щодо цього зауважимо хоча б таке, що директором Головного народного училища був знаменитий вихованець Київської Академії Максим Федорович Берлінський [34, 35]. Зрештою педагогічну діяльність і в новоствореній гімназії він здійснював аж до 1834 року. Саме цей старший український історик стояв і на чолі правління новостворюваного Університету св. Володимира аж до призначення ректором та повернення до Києва професора Михайла Олександровича Максимовича.

М.Ф. Берлінський

Кловський палац (гравюра 1880-х рр.)

Початок другої половини XIX сторіччя. Вид на бульвар Шевченка (тоді Бібіковський) з боку Липок. Критий Бессарабський ринок ще не побудований. Навпроти Університету св. Володимира 1-ша Київська чоловіча гімназія [http://starkiev.com/%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%8F/1870-2/]

Після указу імператора Олександра I Першій Київській гімназії в тому ж 1811 році було відведено і нове приміщення в Кловському палаці на Печерську [32]. Згодом Першій Київській гімназії буде надано й офіційний статус «класичної», і вона вже буде перейменована на Першу Імператорську Олександрівську. За цього статус потребував належного приміщення розташування. Тож Карл Генріхович вступив до знаної київської гімназії, коли вона іще територіально знаходилась у Кловському палаці (сьогодні — Пилипа Орлика, 8). Та, як відомо [31], у 1857 році її вдруге, вже кінцево, було переміщено у вишукану будівлю кадетського корпусу (сьогодні це популярний Жовтий корпус Київського національного університету ім. Тараса Шевченка на бул. Т. Шевченка, 14) поруч із головним корпусом Університету св. Володимира. До слова, кадетський корпус було споруджено в стилі класицизму на початку 1850-х років за проектом О.В. Беретті², а місце

² Взагалі-то О. Беретті в 1850-1852 рр. вже першопочатково проектував будинок для міської гімназії на Бібіковському бульварі (тепер Т. Шевченка). Проте міській владі довелося віддати

Панорама будівлі Першої Київської чоловічої гімназії крізь сторіччя

її побудови визначив особисто Микола I [36]. Якщо зважити, що К.Г. Трітшель закінчив гімназію в 1859 році, то стає зрозуміло, що територіальна близькість гімназії протягом двох останніх років його навчання з Університетом св. Володимира сприяла безпосередньому знайомству та сприйняттю ним студентської самотності навчання в цьому київському учбовому закладі тих часів. Очевидно, це посприяло його бажанню подальшого університетського вишколу. І Карл Генріхович Трітшель, закінчивши в 1859 році із срібною медаллю 1-шу Київську гімназію, вступає на медичний факультет Університету св. Володимира.

Готуючись до продовження навчання вже в Університеті, Карл Генріхович влітку 1859 року перебував вдома в батьків. Це збігається з останніми

приміщення кадетському училищу. І тільки із 1857 року тут все ж розмістилася Перша Київська гімназія, яка стала класичною. У ній навчалися А. Луначарський, М. Булгаков, К. Паустовський, академіки Ф.Г. Яновський, Є. Тарле, О. Богомолець і багато інших визначних особистостей. Тут певний час мешкав М. Пирогов, у тій самій квартирі 1919-20 року жив і перший президент АН України В. Вернадський. З 1959 року ця будівля є одним із корпусів Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка.

відвідинами Тарасом Григоровичем Шевченком Корсуня. Та, на жаль, нам не вдалось виявити жодних даних щодо взаємин визначного вихованця знаменитої 1-ї Київської чоловічої гімназії Карла Генріховича Трітшеля із бунтівним та таким популярним серед молоді Кобзарем. І це питання потребує окремого подальшого дослідження. А поки що можемо зазначити тільки те, що їх зустріч улітку 1859 року є дуже ймовірною. За цього зазначимо, що корсунчани по сьогодні трепетно бережуть пам'ять щодо перебування в їх містечку Кобзаря. Саме місто в 1944 році було названо на його честь Корсунь-Шевченківський [37].

У ландшафтному парці стела з багатофігурною композицією за мотивами творів Т.Г. Шевченка (автор М. Запорожець)

*І на оновленій землі
врага не буде супостата.
А буде син і буде мати,
і будуть люди на землі.
(Т.Г. Шевченко)*

[http://serg-klymenko.narod.ru/Other_World/Photo/UkrainePivdenZ/IMG_1142.htm]

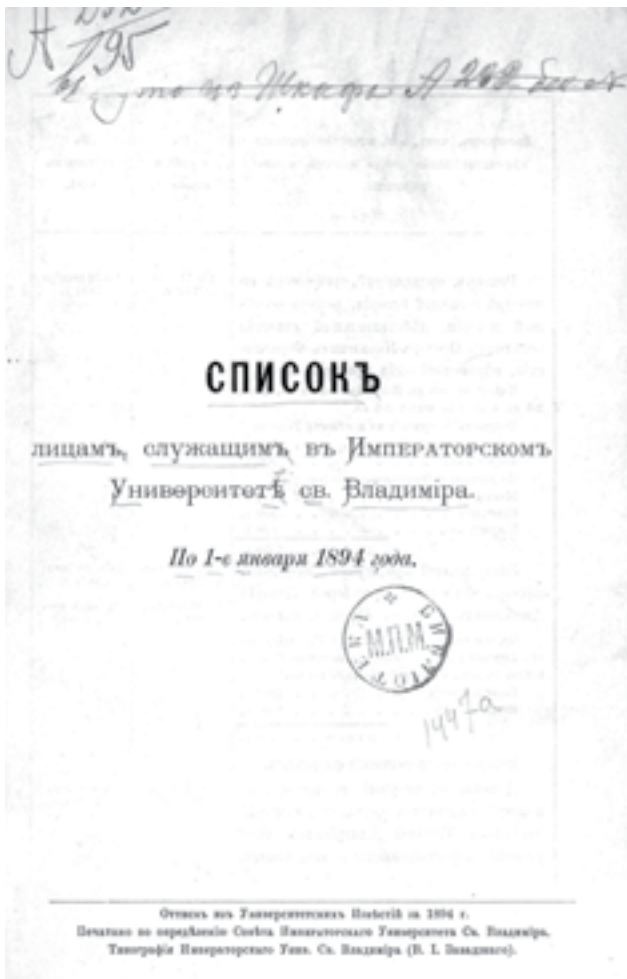
Пам'ятник Тарасові Шевченку (3-й за ліком у місті) відкрито 1999 року. Автори — скульптор Е. Кунцевич та архітектор К. Сидоров. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятники_Корсуня-Шевченківського]

У міському парку встановлено меморіальну табличку, яка свідчить про його перебування в ньому. Особливо популярною пам'яткою серед городян є стела з багатофігурною композицією за мотивами творів Т.Г. Шевченка (автор М. Запорожець). У місті встановлено чудовий пам'ятник Т. Шевченку та кілька його погрудь.

Отже, продовжуючи родинну лікарську династію, К.Г. Трітшель після закінчення в 1859 році 1-ї Київської гімназії вступає на медичний факультет Університету св. Володимира. Сучасники вважали його «одним із найобдарованіших вихованців Університету» [38]. Йому поталанило, і курс внутрішніх захворювань він опановував на кафедрах терапії, очолюваних знаменитими київськими професорами-інтерністами С.П. Алфер'євим та Ф.Ф. Мерінгом. Зазначимо, що кафедрою патології та патологічної анатомії на той час завідував професор Ю.-Ф.І. Мацон³, завдяки якому в Київській терапевтичній школі клініко-анатомічні порівняння набули вираженого патолого-анатомічного дискурсу [38]. Загальновизнано, що наукова та фахова звияга цих визначних та вельми популярних серед студентської молоді звияжних постатей Київської медичної школи мала неабиякий мотивуючий вплив на вихованців медичного факультету Київського університету св. Володимира. І на обдарованого студента Карла Трітшеля блискучі клінічні викладачі професори-інтерністи С.П. Алфер'єв, Ф.Ф. Мерінг та Ю.-Ф.І. Мацон справили непересічне враження. Тож коли в 1864 році він успішно закінчив навчання зі ступенем лікаря з відзнакою [6], то досягнуте на очолюваних ними кафедрах стало визначальною мотивацією для здійснення наукових досліджень. Також потрібно відзначити, що на той час попечителем Київського навчального округу був професор-реформатор М.І. Пирогов. Пізніше в промові, присвяченій пам'яті Миколи Івановича, Карл Генріхович зазначить, що буквально всотував у себе пирогівський гуманізм, любов до науки, прагнення до істини [39].

В особистій справі К.Г. Трітшеля чітко зафіксовано дату 10 березня 1868 року як початок його науково-педагогічного шляху в Університеті св. Володимира [7]. Початково Карла Генріховича було визначено на три роки ординатором факультетської терапевтичної клініки (якою тоді вже завідував Федір Федорович Мерінг). Клінічний вишкіл Карл Генріхович успішно поєднує з науково-дослідною роботою щодо вивчення нервових

³ За цього пригадаємо, що Юлій-Ф. Іванович Мацон взагалі-то розпочинав свою викладацьку діяльність в Університеті, обійнявши в листопаді 1850 року за конкурсом посаду ад'юнкта по кафедрі приватної патології і терапії, також як інтерніст. Та й надалі йому двічі (у 1855-1856 та 1865-1866 роках) вже як професору та завідувачу кафедри патології і патологічної анатомії довелося за сумісництвом завідувати кафедрою приватної патології та терапії й університетською госпітальною клінікою, тимчасово поєднуючи лікувальну роботу із прозекторською.

— 44 —

Должность, чинъ, имя, отчество, фамилія, въроисповѣданіе, знаки отличія и содержаніе.	Въ службѣ и въѣзды.	Въ настоящемъ чинѣ.
Ординарный профессоръ по кафедрѣ терапевтической госпитальной клиники, докторъ медицины, действительный статскій совѣтникъ Карлъ Генриховичъ Триммель, въроисповѣданіе св.-лютеранскаго.	Съ 10 марта 1868 г.	Съ 26 декабря 1891 года.

мікроструктур слизової оболонки шлунка в Ана-
томічному театрі університету [40]. Здійснювані
ним дослідження вирізнялися оригінальністю як
за методикою виконання, так і за отриманими ре-
зультатами. К.Г. Трітшель готував препарати для
гістологічних досліджень методом заморожуван-
ня й обробляв їх слабким розчином хлористого
золота. Отримані ним результати започатковують
для Київської медичної школи традиційний на-
прямок клініко-анатомічних порівнянь у гастро-
ентерології. Творенню оригінального наукового
доробку Карла Генріховича передувала захоплю-
юча історія розробки застосованої ним дослідної
методології та заснування Анатомічного театру
Університету св. Володимира, і щодо цього та
стосовно досліджень зазначимо таке.

— 45 —

Въ настоящей должности и классъ чинѣ.	Когда означенное или пожелало 25 лѣт. срокъ учебной служ-бы (ст. 104 Устава Уч.).	Когда означенное или пожелало 25 лѣт. срокъ учебной служ-бы (ст. 105 Устава Уч.).	Когда означенное срокъ для по-лученія спе-ціальной спеціальной профессора (ст. 106 Устава Уч.).	Последняя награда.
Съ 1-го сентября 1884 г. У классъ.	11-го августа 1902 года.	11-го августа 1907 года.	1-го октября 1909 года.	Ордена св. Анны 2-й ст. 23-го декабря 1889 г.
Съ 3-го июля 1885 года. У классъ.	26-го января 1895 года.	26-го января 1900 года.	26-го мая 1900 года.	Чина дѣйств. стат. совѣт. 26 декабря 1891 г.

— 46 —

Должность, чинъ, имя, отчество, фамилія, въроисповѣданіе, знаки отличія и со-держаніе.	Въ службѣ и въѣзды.	Въ настоящемъ чинѣ.
Орден: св. Анны 2-й ст. и св. Станислава 2-й степеня. Заманья 2400 р. Станислава 300 р. Квартирна 300 р. Итого . . . 3000 р.		

Добившись закупівлі належного устаткування для Анатомічного театру Університету св. Воло-
димира, професор Ю.-Ф.І. Мацион не тільки вво-
дить у педагогічний процес кафедри патологіч-
ної анатомії і загальної патології мікроскопію як
обов'язкову, а й також започатковує застосування
в наукових дослідженнях мікроскопіювання в по-
ляризованому світлі [38, 41]. А до того київський
професор анатомії О.П. Вальтер услід за М.І. Пи-
роговим (який уперше застосував замороження
трупів) запропонував для гістологічних дослі-
джень вже заморожування «распыленной струей
эфира». Цією методикою в подальшому корис-
тувалися патологоанатом Г.М. Мінх та патофізі-
олог Н.А. Хржонцевський. У 1869 році за ініціа-
тиви декана медичного факультету та завідувача

кафедри патологічної анатомії і загальної патології професора Ю.-Ф.І. Мазона (на виконання університетського статуту 1863 року) у Київському університеті св. Володимира було засновано окрему кафедру загальної патології (фізіології хворої людини з патологічною гістологією). Її очолює ординарний професор Н.А. Хржонцевський. Власне, на базі патофізіологічної лабораторії цієї новоствореної кафедри К.Г. Трітшель і здійснює свої дослідження [40, 42]. Завдяки обробці гістологічних препаратів слабким розчином хлористого золота йому вдалося ідентифікувати закінчення нервів у слизовій оболонці шлунка у вигляді веретеноподібних елементів, які розташовувалися між її епітеліальними клітинами. Тож у 1872 році К.Г. Трітшель успішно захистив дисертацію «Про нерви слизової оболонки шлунка» та був удостоєний ступеня доктора медицини. **Ця знакова наукова праця започаткувала традиційний для Київської школи внутрішньої медицини напрям досліджень у гастроентерології клініко-анатомічних порівнянь.** Того ж 1872 року Карла Генріховича було звільнено з Університету. Та 26 травня 1873 року, успішно пройшовши конкурс на звання приват-доцента «по предмету частной патологии и терапии», він розпочинає в стінах alma mater вже свою викладацьку діяльність і здійснює вчитку курсу лекцій по внутрішніх та нервових захворюваннях. Указом Сенату за № 173 від 31 грудня 1873 року доктор медицини К.Г. Трітшель «произведен за выслугу лет в чине титулярного советника со старшинством с 1868 года мая 24 дня» [2, 6, 7].

ЛАБОРАТОРИЯ ПРИ КАФЕДРЕ ОБЩЕЙ ПАТОЛОГИИ

(Записка профес. Н. А. Хржонцевскаго).

До 1863 года преподавание общей патологии в университете св. Владимира соединялось по преимуществу с чтением патологической анатомии и только в 1869 году учреждена, на основании университетского устава 1863 года, отдельная кафедра общей патологии с устройством при ней особой лаборатории из двух кабинетов и нужных кабинетов в здании Анатомического театра, причем для первоначального оборудования переданы были из имущества кафедры патологической анатомии 12 микроскопов и разные необходимые принадлежности, а также инструменты, посуда, мебель и проч., и ассигновано 800 рублей для дополнения всего необходимого устройства.

В 1875 году выстроено было отдельное здание для Лаборатории при кафедре общей патологии и гистологии с общей для них аудиторией и таким образом получалось удобное и достаточное помещение, состоящее из трех кабинетов: для практических занятий студентов, для специальных работников и для профессорского кабинета. Помещение это просторное, светлое, снабжено хорошим освещением и водопроводом; приобретено еще 16 микроскопов, так что всего имеется в лаборатории 28 микроскопов и собрано с их числом нужные и необходимые к ним принадлежности; однако словом лаборатория приведена в весьма удовлетворительное состояние и получила для расходов ежегодно 500 рублей из специальных сумм университета. Эти средства расходуются на материалы,

296

лаборатория

инструменты, реактивы, посуду и разные мелочи для практических занятий студентов; выписываются пять специальных медицинских журналов, имеющих наиболее близкое отношение к предмету общей патологии, а именно: „Virchow's Archiv“, „Archiv f. Physiologie“, „Medizinische Jahrbücher“, „Jahresbericht über d. Medicin“ и „Centralblatt f. d. medic. Wissenschaften“, а также приобретаются специальные сочинения и различные руководства по общей патологии. Таким образом в лаборатории возникла своя специальная библиотека для пособия учащимся, укомплектованная еще двумя собраниями специальных же сочинений, выходящими в пользу лаборатории поодиночке доцентов, Н. С. Афанасьевых, и поодиночке лекторов, В. Е. Егоровых. В лаборатории имеются коллекции нормальных и патологических микроскопических препаратов, работы патологической лабораторией, работы учащихся и специально заказываемые, а также патологическая коллекция.

Есть и недостаток в учреждении лаборатории и при том очень существенный: это отсутствие вспомогательного персонала и по сему на конторных работах не получено для лаборатории ни одного ассистента или лаборанта, так что вся тяжесть ежедневных работ для исполнения всех приготовительных работ для лекций и наблюдений на практических занятиях студентов приходится на долю заведывающего лабораторией, а между тем практические занятия преподавать ежедневно, во все часы, свободные для студентов от других лекций.

В Лаборатории общей патологии практически занимается: по первым—слушатели лекций общей патологии, студенты второго курса, по вторым—студенты третьего, четвертого и пятого курсов для исполнения своих заданий по патологии и для исследования материалов, полученных или при клинических занятиях и при вскрытиях, по третьим—студенты, работающие на заданиях факультетов теки для получения наград медалей, в четвертых—опекающие курсы и исторические работы, работающие для составления диссертации на степень доктора или для других целей и всякий раз с увеличением числа университета.

В Лаборатории общей патологии производится следующая специальная работа, кроме работ патологической:

1) Лікарень Н. Скарженський — „Въ вопросу о происхождении катаракты“ (Учен. Изв. 1870, № 9); 2) „Ueber die Lymphgefäße der Leber“ (Centralblatt über d. medicin. Wiss. 1869, № 52); 3) „О лимфатических сосудах печени“ (Учен. Изв. 1870 г.); 4) Лікарень Н. Фіжелевський — „Въ вопросе о мембранной dysenteria“ (Virchow's Archiv Bd. 63); 5) „Ueber die membran dysenteria“ (Virchow's Archiv Bd. 63); 6) профессорський курс, а також Лікарень Е. Тритшель — „Ueber die Einwirkung der Nerven in der Schleimhaut des Magens“ (Centralbl. f. d. med. Wiss. 1870, № 8); 7) „О нервях слизистой оболочки желудка“ (дисертація 1872 г.); 8) Студентський А. Герасимовський — „Послѣдствіе хроническаго воспаленія печени при травматическомъ локализмі ея“ (Учен. Изв. 1874, № 3), устатковане ланцетю; 9) „Zur Frage über die traumatische Leberentzündung“ (Virchow's Archiv 63 Bd.); 10) Студентський М. Нестеревський — „О нервях печени“ (Учен. Изв. 1872, № 6), — устатковане ланцетю; 11) „Ueber die Nerven der Leber“ (Virchow's Archiv 63 Bd.); 12) Лікарень А. Косухинський — „Въ вопросе объ анатомическомъ корпараті“ (дисертація (Учен. Изв. 1876, № 1); 13) „Zur Lehre über den cutibischen Infarkt“ (Virchow's Archiv 1876); 14) Лікарень В. Етеревський — „Ueber die Nerven der Fröschlinge“ (Centralbl. f. d. medicin. Wiss. 1879, № 18); 15) „О нервях мозжечка агутки“ (Учен. Изв. 1879), дисертуює ланцетю; 16) Е. Вербицький — „О кровообращеніи въ печени и селезенке при дисентеріи при вертебралі art. renalis“, дисертация (Учен. Изв. 1881, №№ 3 и 4).

Окрилений К.Г. Трітшель і після успішного захисту дисертації продовжує свої порівняльні клініко-анатомічні дослідження. У 1873 році він на засіданні Товариства київських лікарів робить присвячену історії хвороби померлого внаслідок хронічного алкоголізму знакову доповідь. У ній всупереч твердженням Ерба він аргументовано доводить наявність при хронічному алкоголізмі органічних змін не лише в головному, але й спинному мозку. Свою доповідь Карл Генріхович супроводжує демонстрацією анатомічних та гістологічних препаратів. Останні наочно підтверджували його висновок щодо поступового розвитку у хворих на хронічний алкоголізм [4] паралічів унаслідок патоморфологічних змін навколо центрального каналу спинного мозку (у сірій та білій речовинах). Патології периферійних нервів присвячено також його праці «Щодо змін периферійних нервів під впливом механічного подразнення», «Патолого-анатомічні зміни при правці a frigore», «Untersuchung des N. Ischiadicus, tibialis und cutaneus posterior bei combinirter Enkrankung der Rückenmarkstränge». У цей час ім'я Трітшеля К.Г. як інтерніста, доктора медицини стає відомим і набуває популярності.

Список використаної літератури

1. Удинцев ФА. Краткая история кафедры госпитальной терапии / ФА Удинцев. Сто лет Киевского медицинского института (1841-1941). К.: Госмедиздат, 1947:111-117. — Из содерж.: К.Г. Тритшель. — С. 112-113.
2. Жуковский ЛИ. Врач-гуманист профессор К.Г. Тритшель / ЛИ Жуковский, АС Мамолат. Врачеб. дело. 1963;6:153-154.
3. Бурчинский ГИ. Киевская школа терапевтов (к 150-летию Киевского медицинского института) / ГИ Бурчинский, ВГ Передерий. К.: Вища шк., 1991:115. — Из содерж.: К.Г. Тритшель. — С. 14-17.
4. Бойчук МП. История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь — учебная и научная база медицинского факультета Университета Св. Владимира и Киевского медицинского института [Текст] / МП Бойчук. К.: Пресса Украины, 2005:278-286.
5. Незабутні лікарі Києва (До ювілейних дат професорів Університету Святого Володимира Ю. Маціона, Ф. Мерінга, Є. Афанасьєва, К. Трітшеля): біобібліограф. нарис / Уклад.: НІ Мамедова, ЛЕ Корнілова; Нац. наук. мед. б-ка України. К., 2018:100.
6. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834-1884) [Текст] / Сост. под ред. ВС Иконников. К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884:662-663.
7. СПИСОКЪ лицамъ служащимъ въ Императорскомъ Университетѣ св. Владиміра. По 1-е января 1894 года. (Оттискъ изъ Университетскихъ Извѣстій за 1894 г.) Печатано по опредѣленію Совѣта Императорскаго Университета Св. Владиміра. Типографія Императорскаго Унив. Св. Владиміра (В.І. Завадзкого):44-46.
8. Киевский ордена Трудового Красного Знамени медицинский институт им. акад. А.А. Богомольца / Под ред. СС Лаврика. К.: Здоров'я, 1982:67.
9. Макаренко ИМ. Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841-1991) [Текст] / ИМ Макаренко, ИМ Полякова. К.: Здоров'я, 1991:113-114.
10. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах / Я. Ганіткевич. Львів, 2004:54, 55, 58.
11. Москаленко ВФ. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841-2006) / ВФ Москаленко, ІМ Полякова. — Вид. третє, випр. і допов. К.: Кн. плюс, 2006:249.
12. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів від медичного факультету Університету Св. Володимира до Національного медичного університету імені О.О. Богомольця 1841-2011: у 2 кн.: Кн. 1: Вчені медичного факультету Університету Св. Володимира — засновники вітчизняної медицини та вищої медичної школи (1841-1919). Короткі біогр. нариси та бібліографія / ВФ Москаленко, ЯВ Цехмістер, ІМ Полякова. К.: Авіцена, 2011:190-193.
13. Ганіткевич Я. Український медичний календар / Я Ганіткевич. К., 2016:40.
14. Жуковский Л. Київський лікар-гуманіст професор К.Г. Трітшель [Текст] / Леонід Жуковский. Агапіт. 2001;13:19-21.
15. Шипулін ВП. Майже забутий київський лікар-гуманіст Карл Генріхович Трітшель [Текст] / ВП Шипулін, ДІ Назаренко. Серце і судини. 2015;3:119-125.
16. Винниченко І. Німці в історії Київського університету (XIX — половина XX ст.) [Текст] / І Винниченко, Р Винниченко. К.: Геопринт, 2009:420.
17. Матер Эдмунд. Немецкие авторы России. Энциклопедия том 8 (T-U-V-W-Y-X-Z). — Актуализировано 01.06.2020:116-117 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.edarmer.de/download/ENZYKLOPAEDIE-Band-8-T-U-V-W-Y-X-Z.pdf>

18. Дзедман М. Визначний уродженець Корсунщини — професор-інтерніст Карл Генріхович Трітшель [Текст] / Михайло Дзедман, Парасковія Степенькіна. Корсунський часопис. 2020;38:51-58.
19. Корсунь-Шевченківський. URL: <http://mskifa.narod.ru/korsun.html> (дата звернення: 10.04.20).
20. Кривошея ВВ. Козацька еліта Гетьманщини. К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008:452.
21. Похилевич Лаврентий. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. К.: Типография Киевопечерской лавры, 1864:763.
22. Дело о признании прав помещицы Тарновской на владение купленным ее имением в с. Кошмакова. 1861. Державний архів Черкаської області. — Ф. 896, оп 1, спр 818.
23. Степенькіна ПЯ. Корсунь староденний [Текст] / ПЯ Степенькіна, СП Дремлюк, АГ Ніколенко, СЮ Степенькін. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2011:448.
24. К кончине профессора К.Г. Тритшеля (без підпису). Киевская мысль. 1914;221 (раздел «Хроника»):2.
25. Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник. Палацовий ансамбль [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.korsun.ic.ck.ua/pages/4>
26. Україна в літографіях з акварелей Наполеона Орди [Текст] / Укладач Людмила Гутник, автор вступної статті Гліб Юхимець. К.: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, 2011:98.
27. Щербина Н. Седой Корсунь и ласковая Рось [Текст] / Наталья Щербина. Строительство Реконструкция: Журнал. 2010;10. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.stroy-ua.net/arkhytektura-y-hradostroytelstvo/sedoy-korsun-y-laskovaya-ros.html>
28. Корсунський полк [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.wikiwand.com/uk/Корсунський_полк
29. Літературно-меморіальний музей І.С. Нечуя-Левицького / Режим доступу: <https://discover.ck.ua/locations/literaturno-memorialniy-muzej-i-s-nechuy-levickogo>
30. Вівчарик О. Якби не було Сошенка, ким був би Шевченко? [Текст] / Олександр Вівчарик. Прочерк, 15 січня 2015, 17:21 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://procherk.info/direct/80-vivcharik/29889-vivcharik-jakbi-ne-bulo-soshenka-kim-buv-bi-shevchenko>
31. Кальницький М. З історії київських гімназій [Текст] / Михайло Кальницький // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://primetour.ua/uk/company/articles/iz-istorii-kyevskih-gimnaziy.html>
32. Київ. Енциклопедичний довідник: Перша гімназія / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://wek.kiev.ua/uk/Перша_гімназія
33. Братський монастир і Києво-Могилянська академія https://www.pslava.info/Kyiv_KontraktovaPloscha_BratskyjMon,176509.html
34. Щербина ВІ. Первый киевский археолог М.Ф. Берлинский: 1764-1848 гг. Киевская старина. 1896;12:395-417.
35. Позорілий Володимир. Біля витоків досліджень історії України. До 245-річчя від дня народження М.Ф. Берлінського [Електронний ресурс] / Володимир Позорілий. — Режим доступу: http://wek.kiev.ua/uk/Перша_гімназіяhttp://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17604/20-Pogorily.pdf?sequence=1
36. Пам'ятники архітектури Київ. Перша київська гімназія / Режим доступу: http://mistaua.com/Пам'ятки/Пам'ятники_архітектури/перша-київська-гімназія/2070/?setcity=278
37. Стеценко Тетяна. Історія міста Корсунь-Шевченківський / Режим доступу: <https://cherkasy24.info/9658-storya-msta-korsun-shevchenkivskiy.html> // Із видання «Історія міст і сіл Української РСР», том 24. — МД Гупало, ІО Костенко, ДІ Прудченко «Черкаська область» Інститут Історії Академії Наук УРСР. К., 1972.
38. Дзедман МІ. Матеріали щодо історії становлення традицій клінічного викладання внутрішньої медицини в Університеті святого Володимира (частина 4: професор Ю.-Ф.І. Мазон) [Текст] / МІ Дзедман. Практикуючий лікар. 2017;6 (1):63-73. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://plr.com.ua/index.php/journal/article/view/64/56>
39. Жуковський Л. Київський лікар-гуманіст професор К.Г. Трітшель [Текст] / Леонід Жуковський. Агапіт. 2001;13:19-21.
40. Шипулін ВП, Дозузов ВД. Анатомічний театр Університету святого Володимира (До 160-річчя з дня відкриття) / Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/36249>
41. Квитницький-Рыжов ЮН. Основные данные о научной и общественной деятельности киевского профессора Ю.И. Мазона / ЮН Квитницький-Рыжов. Врачеб. дело. 1959;7:765-766.
42. Лаборатория при кафедре общей патологии (Записка проф. Н.А. Хржонцевского). В кн. Иконников ВС. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета Св. Владимира (1834-1884) / Под ред. ВС Иконникова. К.: Типография Имп. университета Св. Владимира, 1884:416.

Надійшла до редакції 21.09.2021 р.

MATERIALS ON INTERNAL MEDICINE CLINICAL TEACHING TRADITIONS FORMATION HISTORY AT THE UNIVERSITY OF SAINT VOLODYMYR (PART 6, FILE 1: FAMOUS INTERNAL MEDICINE PROFESSOR FROM KORSUN KARL G. TRITSHEL)

Abstract. Materials regarding the setup of internal medicine teaching in clinical environment and foundation of Kyiv School of internists at the Faculty of Medicine of St. Volodymyr University are presented in the article. In the first file of its sixth part the focus is set on genealogy, scientific pedagogical and organizational activity of internal medicine professor Karl Genrikhovych Tritshel.

Keywords: professor Karl Genrikhovych Tritshel, Korsun-Shevchenkivskyi, St. Volodymyr University, teaching in the clinical environment, traditions.